
FORMATION OF READING COMPETENCE IN FIRST GRADER GIRLS IN SELF-TRAINING CLASSES IN BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN FULL-DAY EDUCATION CONDITIONS

Hristina V. Gergova

College of Pedagogy – Pleven, University “St. Cyril and Methodius” Veliko Tarnovo, Bulgaria,
h.gergova@ts.uni-vt.bg

Abstract: Literacy is a basic human right and a fundamental factor for individual and social development. It is essential for:

- the possibility of the individual to grow as a person;
- the lifelong learning process;
- the formation of quality citizens of the world.

The established perception of the term "literacy" in Bulgaria is related to mastering the ability to read and write in Bulgarian. These are general learning skills and without them the young student would not be able to continue his studies further. Any success in acquiring decoding skills (combined with reading comprehension) and writing skills favors the creation of a positive attitude in the student towards the learning process. The mastery of reading and writing skills creates good prerequisites for high achievements of students in any academic discipline

Of key importance for the literacy of adolescents is the initial stage of the basic educational degree. Building reading skills begins in a child's first year of school. Along with the formation of these skills, it is very important to encourage children's interest in the written word, which is of great importance for the development of the student's personality.

Elementary school age students are highly motivated and eager to demonstrate their reading skills to adults. The elementary teacher must maintain and develop this attitude and show the adolescent how diverse in purpose and topic texts exist and how many different sources of reading information there are.

During the training of children at school, together with the formation of reading and writing skills, far more ambitious tasks related to promoting and increasing their literacy and provoking an interest in reading must be solved.

An invariable part of the concepts of "literacy" and "linguistic literacy" is the concept of "reading competence". The formation and improvement of this competence should not be the goal and task of Bulgarian language and literature education only. It should be the goal and task of all activities in the conditions of the students' full-day education.

In this article, the essence of the concept of "reading competence" is considered and some methods, techniques and techniques are proposed, applicable also in self-training classes in Bulgarian language and literature in the first grade with the aim of forming this competence.

Keywords: literacy, reading competence, self-training in Bulgarian language and literature, interactive methods and techniques

ФОРМИРАНЕ НА ЧЕТИВНА КОМПЕТЕТНОСТ У ПЪРВОКЛАСНИЦИТЕ В ЧАСОВЕТЕ ЗА САМОПОДГОТОВКА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В УСЛОВИЯТА НА ЦЕЛОДНЕВНО ОБУЧЕНИЕ

Христина Гергова

Педагогически колеж – гр. Плевен, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, България,
h.gergova@ts.uni-vt.bg

Анотация: Грамотността е основно човешко право и фундаментален фактор за индивидуално и социално развитие. От съществена важност е за:

- възможността на индивида да израства като личност;
- процеса на учене през целия живот;
- формирането на качествени граждани на света.

Установеното възприемане за термина „грамотност“ в България е свързано с овладяването на уменията за четене и писане на български език. Това са общоучебни умения и без тях малкият ученик не би могъл да продължи обучението си по-нататък. Всеки успех в усвояването на уменията за декодиране (съчетани с разбиране на прочетеното) и за писане благоприятства създаването на позитивно отношение у ученика към

процеса на учене. Овладяването на умения за четене и писане създава добри предпоставки за високи постижения на обучаваните по всяка учебна дисциплина.

От ключово значение за ограмотяването на подрастващите е началният етап на основната образователна степен. Изграждането на умения за четене започва през първата година на детето в училище. Много е важно заедно с формирането на тези умения да се насърчи и интересът на децата към писаното слово, което е от голямо значение за развитието на учениковата личност.

Учениците в начална училищна възраст са много мотивирани и имат голямо желание да показват пред възрастните четивната си техника. Началният учител трябва да запази и развие това отношение и да покаже на подрастващите колко разнообразни по цел и тема текстове съществуват и колко различни източници на информация за четене има.

По време на обучението на децата в училище заедно с формирането на уменията за четене и писане трябва да се решават и далеч по-амбициозни задачи, свързани с насърчаване и повишаване на грамотността им и провокиране на интерес към четенето.

Неизменна част от понятията „грамотност“ и „езикова грамотност“ е понятието „четивна компетентност“. Формирането и усъвършенстването на тази компетентност не трябва да е цел и задача само на обучението по БЕЛ. Тя трябва да е цел и задача на всички дейности в условията на целодневното обучение на учениците.

В настоящата статия се разглежда същността на понятието „четивна компетентност“ и се предлагат някои методи, техники и похвати, приложими и в часовете за самоподготовка по български език и литература в първи клас с цел формиране на тази компетентност.

Ключови думи: грамотност, четивна компетентност, самоподготовка по български език и литература, интерактивни методи и техники.

1. УВОД

Безспорно грамотността е главна ценност в съвременния динамичен свят. Езиковата грамотността е главно право на човек и е основно условие за лично и обществено развитие. От съществена важност е за личностното развитие на индивида, за ученето през целия живот и за качествено участие в обществения живот. У нас все още няма общоприето тълкуване на понятието грамотност. Най-често грамотността се обвързва с овладяване на четенето и писането на български език. Четенето и писането са общоучебни умения и без тях малкият ученик не би могъл да продължи обучението си по-нататък. Всеки успех в усвояването на способности за четене (съчетани с разбиране на прочетеното) и за писане благоприятства създаването на позитивно отношение на ученика към процеса на учене и създава добри предпоставки за високите му постижения по всички учебни предмети.

Съществуват три нива на езикова грамотност – базова, функционална, комплексна грамотност.

В основата на базовата грамотност стоят основните умения за декодиране (съчетано с разбиране на прочетеното) и за писане, както и за използването на българския книжовен език правилно.

В основата на функционалната грамотност са залегнали разбирането, осмислянето и използването на писмената реч за:

- реализиране на определени стремежи;
- развитие на възможностите на личността;
- качествено участие на индивида в обществото.

Формирана е функционална грамотност тогава, когато ученикът може да чете и пише самостоятелно, употребява и интегрира тези дейности в различни сфери.

В основата на комплексната грамотност са залегнали компетентности, свързани със създаването, разбирането, тълкуването и критичната оценка на писмена информация. Тя е от решаваща важност за личното, общественото и професионалното реализиране на личността. Гарант е за постигане на културно и устойчиво развитие.

2. ОСНОВНА ЧАСТ

Неизменна част от понятията „грамотност“ и „езикова грамотност“ е понятието „четивна компетентност“. Затова тя се разглежда на фона на тези по-обща понятия.

Четивната компетентност, формирана и усъвършенствана в началния етап на основната образователна степен, е съвкупност от знания, умения и отношения в сферата на усвояването и разбирането на писмената реч.

Знанията, залегнали в основата на тази компетентност, са за:

- връзката между звук и буква;

- жанровото многообразие на изучаваните в начална училищна възраст произведения;
- жанровите особености на даден текст;
- различни автори на произведения за деца.

Уменията, залегнали в основата на четивната компетентност, са за:

- четене, съчетано с разбиране на прочетеното;
- възприемане, осъзнаване и интерпретация на текст;
- ориентиране в случката;
- открояване образите на героите;
- прилагане на адекватен начин на четене спрямо вида на текста и целта на четене;
- отделяне на епизодите в произведението;
- избиране на книга за четене чрез ориентиране в извънтекстовите компоненти (заглавие, илюстрации, съдържание и т.н.);
- обсъждане на самостоятелно прочетен текст;
- препоръчване на произведение за самостоятелно четене;
- запознаване с творчеството на писател;
- характеризиране на литературен герой;
- откриване на практическа основа на спецификите в художествената форма;
- участие в литературна дискусия;
- откриване на информация в текст.

В основата на четивната компетентност стои и насърчаването на прояви на **отговорно отношение** към езика и културата – ученикът проявява осъзнато и отговорно отношение към българския език и българската култура, изразено на нивото на четивната му компетентност.

Формирането на четивна компетентност започва още през първата година на детето в училище. Труден и продължителен процес е. Той включва:

1) овладяване на знания за:

- връзката между звук и буква;
- жанровото многообразие на изучаваните в I клас произведения – приказка, разказ, стихотворение, гатанка;
- спецификите на стихотворната и нестихотворната реч;
- автори на произведения за деца.

2) изграждане на умения за:

- четене, възприемане, осъзнаване и интерпретация на изучавано произведение;
- ориентиране в оформлението на книга;
- обособяване и характеристика на литературните герои;
- откриване на връзката между текст, заглавие и илюстрация на текста;
- запознаване с творчеството на писател.

3) насърчаване на прояви на отговорно отношение към езика и културата – ученикът проявява осъзнато и отговорно отношение към българския език и българската култура.

Четивната компетентност включва четивната техника, уменията за работа с текст, за разбиране на съдържанието му и неговото използване и осмисляне. За нейното успешно реализиране от съществено значение са нагласите и мотивацията на самите ученици. В основата на формирането на тази компетентност стои четенето като когнитивен процес с всички негови елементи.

Четеното е една от разновидностите на речевата дейност. То е опосредствено речево общуване и сложен познавателен процес на декодиране на символи, целящ да се създаде или да се извлече смисъл. То е могъщо средство за получаване на езикови умения за комуникация, за обмен на идеи и информация (Радев, 2013, с. 429). Усвояването на четенето обогатява възможностите за речево общуване, прави възможно преодоляването на времето и пространството.

Актът на четене трябва да съдържа два компонента – техника на четене (декодиране) и разбиране. Необходимо е те да се формират в единство. При декодирането се осъществява преход от графичната форма на думата към звуковата. Разпознава се думата като смислова единица. Основава се на буквите, последователността им в думите, правилата за съотношението между буквите и звуковете и граматическите и семантичните особености на думите (Георгиева, Йовева, Здравкова, 2013, с. 43).

В основата на четенето с разбиране е извличането и интерпретацията на информация от текст.

Според Пол Бърнс съществуват четири типа разбиране:

- буквално разбиране – включва разбиране на пряко представената в текста информация;
- интерпретативно разбиране – предполага тълкуване на загатната информация;
- критично разбиране – свързва се с оценяване на прочетеното;

- творческо разбиране – предполага появата на нови идеи във връзка с прочетеното (Георгиева, Йовева, Здравкова, 2013, с. 45).

Според Горещки усвояването на четенето преминава през три етапа:

- аналитичен етап;
- етап на овладяване на цялостни синтетични етапи на четене;
- синтетичен етап.

През аналитичния етап се овладява звукосливането. Този етап се характеризира с бавен темп на четене и смесване на близки по форма букви или буквуване. Характерно за този етап е, че разбирането е след декодирането. Това е така наречената функционална асиметрия.

При етапа на овладяване на цялостни синтетични етапи на четене се извършва пренасочване на декодиращите умения при четене от четене на срички към четене по цели думи. На този етап започват да се синхронизират декодиране и разбиране. В следствие от това се забелязва насоченост към включване на отгатване какво следва при четене. Това пък от своя страна (в някои случаи) води до четивна неправилност, но пък увеличава темпа на четене.

При синтетичния етап техниката на четене се автоматизира, а вниманието е съсредоточено върху разбиране на прочетеното. Детето чете с фразова интонация цели думи и съчетания от думи. Увеличава се скоростта, с която се чете (Георгиева, Йовева, Здравкова, 2013, с. 47).

Когато е налице владееене на всички компоненти на четенето като дейност (т.е. ученикът притежава добра техника на четене, разбира смисъла на текста и може да интерпретира, заложената в него информация), можем да говорим за удовлетворително формирана четивна компетентност.

Формирането на четивната компетентност е продължителен и труден процес. Поради това трябва да е основна цел не само на езиковото и литературно обучение в I клас, а и на дейностите, включени в часовете за самоподготовка по този учебен предмет в условията на целодневното обучение.

Самоподготовката е съществена част от целодневното обучение. Тя заема важно място в образователния процес. Самото наименование на дейността отразява нейната специфика. Освен че благоприятства овладяването на учебното съдържание, тя съдейства за формирането на навици и развиването на умения за самостоятелно учене. Стимулира любознателността и стремежа на ученика към изява. Дейностите, включени в тази част от целодневното обучение, усъвършенстват комуникативните умения на подрастващите и ги учат на толерантност при взаимодействие.

Самоподготовката не повтаря преподавателската дейност в часовете по БЕЛ. Тя е нейно продължение. Обединява ги фактът, че се определят от едно и също учебно съдържание.

Основните цели на часовете за самоподготовка по български език и литература в първи клас са:

- стимулиране на любознателността и стремежа към знание;
- допринасяне за правилното и трайно усвояване на учебния материал;
- подобряване и развитие на езиковите компетенции, мисленето, паметта, въображението и концентрацията;
- формиране на навици за самостоятелно учене с разбиране;
- усъвършенстване на уменията за общуване и толерантност;
- мотивиране на детето да се научи да чете чрез различни методи и техники;
- развиване на четивната техника и разбирането на прочетеното;
- формиране на траен интерес към четенето.

Методическите похвати, които могат да улеснят процеса на формиране на четивна компетентност у първокласниците, приложими и в условията на обучение в часовете за самоподготовка по БЕЛ, са:

- подборно четене;
- изразително четене;
- четене по роли;
- преразказване;
- драматизация;
- илюстриране.

Подборното четене е методически похват, служещ за възприемане и осмисляне на текст. При приложението му учителят задава въпрос по съдържанието на прочетения текст, а ученикът трябва да му отговори чрез цитат и да разсъждава върху прочетеното.

Изразителното четене предполага откриване и осмисляне на авторовото отношение към изобразеното в съответното произведение. Чрез този похват се разкрива емоционалния подтекст, задълбочава се читателското възприемане. Дава информация доколко текстът е разбран. Предотвратява монотонното, механично четене.

Четенето по роли е похват, изискващ осмисляне на мястото на определен герой в произведението, откриване на авторовото отношение към него, както и взаимоотношенията с другите герои. Чрез използването на този похват учителят получава информация доколко ученикът е възприел позицията на героя.

Преразказването на текст изисква ученикът да направи интерпретация на развитието на действието в хронологична последователност. При него ученикът изразява несвидетелско отношение.

Драматизацията е друг често използван похват в процеса на формиране на четивна компетентност. С помощта на учителя първокласниците драматизират изучаваното литературно произведение. В процеса на подготовка на драматизацията учениците заедно с учителя обсъждат какви ще бъдат костюмите и декорите, какво ще правят героите на сцената, какъв ще бъде афишът за представлението и т.н.

Илюстрирането е похват, който изисква интерпретирането на художествения текст чрез средствата на изобразителното изкуство (Иванова, 2021).

Всички тези похвати, приложени и в часовете за самоподготовка по БЕЛ, ще гарантират удовлетворителното формиране на четивната компетентност. Без да са разбрали същността на прочетения текст, учениците не могат да изпълнят поставените изисквания при приложението на изброените похвати.

Според Петров трябва да се разработят „механизми за иновативна дейност... при решаване на житейски проблеми“ (Петров, 2020, с. 124). Затова от помощ при изпълнението на горепосочените цели е приложението на интерактивните методи и техники и в часовете за самоподготовка.

Понятието интеракция означава взаимодействие. В процеса на педагогическата комуникация интеракцията се разглежда като активно взаимодействие между участниците в образователния процес (учител – ученици; ученици – ученици и т.н.). Интерактивността е важен елемент от образователния процес и е средство за развитие на учениковата личност.

Интерактивните методи и техники на обучение предполагат партньорски взаимоотношения и диалогов вид комуникация между самите ученици, между обучаваните и интерактивната мултимедия, между учениците и учителя. При тях ученикът е активен участник в учебния процес (самостоятелно или в партньорство с другия). Носи отговорност за резултатите от обучението. Учителят е фасилитатор, т.е. помощник по пътя на конструиране на знанието. Повишава се самостоятелността на учениците. Тези методи и техники са ориентирани към продуктивна дейност. Всичко това създава възможности за развитие на личността на подрастващите въз основа на съпреживяване, диалог, анализ и вземане на решения. Интерактивните методи подпомагат изграждането на една нова образователна действителност, която се основава на съвместното търсене, обсъждане и намиране на решения.

С цел формиране на четивната компетентност в часовете за самоподготовка по БЕЛ в първи клас могат да се използват интерактивни методи и техники като:

- Техника „Къщата на гласните“ – съдейства за затвърдяване на единството буква-звук. Подпомага и процеса на овладяване на механизма на четене. В Къщата „живеят“ само гласните. Съгласните „идват“ при тях, „чукат“ на вратата, но могат да „влязат“ само ако „разкажат“ нещо за себе си. Избрани произволно ученици застават един до друг, вдигат дадените им карти с букви пред себе си, а останалите четат образуваните срички и думи. След това избраните разменят местата си и отново всички деца четат, образуваните срички и думи. Тази техника най-често се използва за съставяне на срички и четене на думи по време на буквения етап от периода на ограмотяване.

- Драматизации – метод, при който се възпроизвежда определен сценарий въз основа на прочетен текст под формата на монолог, диалог или пантомима. След това се прави коментар;

- Дидактични игри – често използван метод за отражение и усвояване на действителността чрез дейността на децата във въображаем план. Те са изключително добре приложими в часовете за самоподготовка по БЕЛ. Още в първи клас по занимателен и достъпен начин водят малките ученици към овладяване на знанията. Те могат умело да се приложат и в процеса на формиране и усъвършенстване на четивната компетентност. Това са игрите:

- „От коя приказка съм?“ – разказва се част от позната приказка. Учениците трябва да открият от кое произведение е откъсът. Следва прочит на целия текст и анализ на съдържанието му от учениците, отговаряйки на въпроси, задени от учителя. Следва преразказ на приказката първо с помощта на илюстрации, а по-късно и без.;

- „Познай, прочети и разкажи“ – учениците разпознават по илюстративен материал изучено произведение. Дава им се възможност да го прочетат, да отговорят на няколко въпроса по съдържанието му, да подредят епизодите му и да го преразкажат.;

- „Подреди, прочети и разкажи“ – учениците подредят пъзел, който изобразява литературен герой от познато произведение. След като разпознаят героя (като използват текста на литературното произведение и прилагат умения за четене с разбиране) отговарят на конкретни литературни въпроси, зададени от учителя.

Целта им е прилагане на умения за интерпретация на определени факти с различна дълбочина на смисъла, зададен в произведението. От подрастващите се очаква да открият непосредствената информация от текста и, основавайки се на собствения си опит, да разберат прочетеното и да направят интерпретация.

За успешното формиране на четивна компетентност от съществено значение са нагласите и мотивацията на самите ученици. Създаването на библиотека на класа е един добър начин за провокиране на интереса на първокласниците към четенето като дейност. Голяма част от книгите в нея да са създадени от самите деца. По време на буквения етап от периода на ограмотяване могат да изработят малки книжки, съдържащи интересен текст и илюстрация към него. Първо да се работи по текста за затвърдяване на съответните звук и буква и подобряване на уменията за четене и разбиране на прочетеното. След това децата да оцветят илюстрацията и книжката получава завършен вид. По този начин се създават едни мини книжки, които да станат част от библиотеката на класа. Тези книжки ще отразяват индивидуалните възможности на децата за справяне с поставената задача. Могат да се използват за проследяване развитието на първокласниците, тъй като могат да се изработват периодично, а някои от задачите да са идентични.

И така, докато у първокласниците се формира начална грамотност и четивна компетентност, се упражняват в изработването на мини книжки. След буквения период работата може да продължи със създаване на други книжки, съдържащи текстове на любими произведения за деца. Работата по създаването им започва с четене на самото произведение и анализиране на съдържанието му. След това се оцветява или рисува илюстрация към него. Всяко дете от класа може да получи различна страница от бъдещата книга. Но на всяка страница трябва да има откъс от произведението и илюстрация към него. По този начин могат да се създадат книжки с приказки, разкази, стихотворения и гатанки, които да станат част от библиотеката на класа. По този начин се създава интерес към четенето и желание да се развиват уменията за четене и разбиране на прочетеното.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Четивната компетентност представлява съвкупност от добра четивна техника и умения за разбиране и усвояване на прочетен текст. Нейното формиране е продължителен и нелек процес. Затова е необходимо още от първи клас да се полагат усилия и да се извършват целенасочени дейности за нейното формиране. Необходимо е първо да се създаде интерес към четенето като дейност, след това да се формират умения за четене и разбиране на прочетеното. Трябва да се създаде интерес и желание у децата да четат повече. Необходимо е да се усвоят различни целесъобразни техники на четене и за учене изобщо. Това не трябва да е цел единствено на обучението в часовете по български език и литература, а трябва да бъде част и от самоподготовката по този учебен предмет в условията на целодневна организация на обучението.

ЛИТЕРАТУРА

- Георгиева, М., Йочева, Р., & Здравкова, Ст. (2013). *Обучението по български език и литература в началното училище*. Шумен, УИ „Епископ Константин Преславски”, с. 43-45
- Гюрова, В. (2006). *Интерактивността в учебния процес*. Агенция ЕВРОПРЕС, С.
- Иванова, Н. (2018). *Формирането на компетентности в обучението по български език и литература в I – IV клас*. РААБЕ, С., с. 33-41
- Иванова, Н. (2019). *Литературното обучение в началния етап на основната образователна степен*. БГ учебник, С.
- Иванова, Н. (2021). *Формиране на умения за четене с разбиране и извличане на информация от различни източници чрез обучението по български език и литература в начална училищна възраст*. УИ „Св. Климент Охридски“, С., с. 133-141
- Йочева, К. (2017). *Иновативни техники в обучението по български език в началното училище*. Сборник с доклади от Международната юбилейна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Част втора. София, Институт за български език към БАН.
- Минчева, Р. (2015). *Усъвършенстване на четивните умения на малкия ученик чрез интерактивно обучение по български език*. Сп. Педагогическо издателство ОБРАЗОВАНИЕ, № 3, 2015
- Петров, В. (2020) *Иновационни подходи в музикалното образование*. Сб. с доклади от научно-практическа конференция "Актуални политики и практики в образованието, Компетентностният подход в образователния процес", Плевен, с. 123-126
- Радев, Пл. (2013). *Енциклопедия на науките за образованието*, Пловдив, с. 429
- Закон (2015). *Закон за предучилищното и училищното образование*, Държавен вестник, брой 79
- Стратегия, (2013). *Национална стратегия за насърчаване и развитие на грамотността, 2013-2020*, МОН. www.mon.bg
- Горецки, В. (1997). *О психофизиологических механизмах чтения*. – В: Русский язык в начальньх классах (Теория и практика обучения). М.